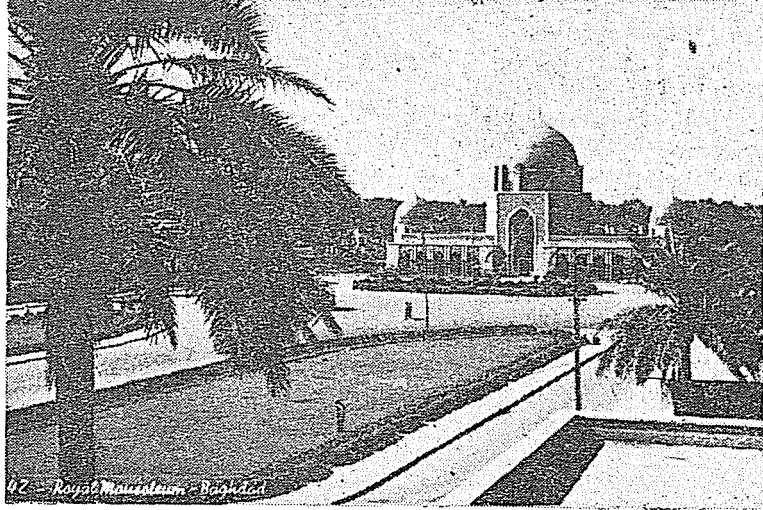

İslâm Ülkeleri Coğrafyası

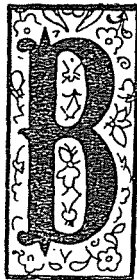
Veli ERTAN
(Konya Yük. İslâm
Enstitüsü Müdürü)

● Melik Makber'inin görünüşü

**İslâm medeniyetinin geliştiği ilim ve
irfan merkezi:**

BAĞDAD

AĞDAT, güney komşumuz bulunan Irak Cumhuriyetinin merkezi ve en büyük şehridir.

Dicle nehrinin iki tarafında bulunan Bağdat, 33 derece 19 dakika kuzey, paralel, 42 derece 2 dakika doğu boylamında yer almaktadır. Şehin büyük kısmı nehrin doğu cihetinde olup buraya "Rassafe", batı cihetine de "Kerh" adı verilmiştir.

Bağdat, ilk defa Dicle'nin sağ tarafında kurulmuş ve adına "Darusselâm" denilmiştir. Basra körfezinden 530 kilometre mesafededir. Denizden yüksekliği 40 metre kadardır. Dicle nehri vasıtasıyla Hind Okyanusuna açılmış bir nehir limanıdır. Nüfusu 1.5 milyona yakındır.

"Bağdat" sözü, Fars dilinde "Allah vergisi" anlamına gelmektedir. Halife Mansur tarafından kurulmuş, adına "Medine-tüs selâm", "Dâr-us selâm" denilmişse de bu isimler resmîyette kalmış, halk arasında eski çağlarda söylenilen adıyla tanınmıştır. Bir aralık "Mansuriye" adı da verilmişse de bu isim de umumileşmemiştir.

Sasaniler devrinde kurulmuş olan bazı manastırlar mevcuttur. Fakat buna rağmen Halife Mansur'un kurmuş olduğu bu şehrin her yönden yeni olduğu tarihi bir gerçektir.

Emevilerin inkırazından sonra Irak toprakları üzerinde te-

şekkül eden Abbasi devletinin ilk halifesi ve kurucusu olan, Ebul Abbas Seffah (750-754) tarihine kadar hüküm sürmüş ve Haşimiye denilen mahalli de merkez ittihaz etmişti.

750 tarihinden 1258 tarihine kadar olan 508 yıl içinde 37 halife gelmiştir.

ABBASİ HALİFELERİNİN SALTANAT MÜDDETLERİ TARİH SIRASINA GÖRE SÖYLEYİP:

I. DEVİR

1 — Eb-ül-Abbas (El-Saffah)	750—754
2 — El-Mansur	754—775
3 — El-Mehdi	775—785
4 — El-Hadi	785—786
5 — El-Resit (Harunurreşit)	786—809
6 — El-Emin	809—813
7 — El-Memun	813—833
8 — El-Mutasım	833—842
9 — El-Vasık	842—847

II. DEVİR

10 — El-Mütevekkil	847—861
11 — El-Muntasır	861—862
12 — El-Müstain	862—866
13 — El-Mu'tez	866—869
14 — El-Muhtedi	869—870
15 — El-Mutemid	870—892
16 — El-Mu'taziz	892—902
17 — El-Müktefi	902—908
18 — El-Muktedir	908—932
19 — El-Kahir	932—934
20 — El-Razi	934—940
21 — El-Mütteki	940—944
22 — El-Müstekfi	944—946

III. DEVİR

23 — El-Muti	991—1031
24 — El-Tai	974—991
25 — El-Kadir	991—1031
26 — El-Kaim	1031—1071

IV. DEVİR

27 — El-Muktedi	1071—1094
28 — El-Müstazhir	1094—1118
29 — El-Müsterşit	1118—1135
30 — El-Raşit	1135—1136
31 — El-Muhtefi	1136—1160
32 — El-Müstencit	1160—1170
33 — El-Müstazi	1170—1180
34 — El-Nâsır	1180—1225
35 — El-Zâhir	1225—1226
36 — El-Mustansır	1226—1242
37 — El-Mustasım	1242—1258

SAFFAH'tan sonra yerine kardeşi Mansur (754—775) geçmiş ve bugünkü Bağdat şehrini kurmuş ve burası Abbasilerin merkezi olmuştur. Şehir 100 bin işçinin çalışmasıyla dört yılda 762 tarihinde ikmal edilmiştir. 1258 tarihine kadar Abbasi devletinin muhteşem bir merkezi olmuştur.

Mansur'un ölümünden sonra yerine sıra ile Mehdi (775-785), Hâdi (785-786) geçmiş ve Mehdi zamanında Bağdat büyük bir inkişaf göstermiştir. Birçok binalar yapılmıştır. Bu binalar arasında Bermeki ailesinin sarayının güzelliği dillere destan olmuştur.

Halife Hâdi'nin ölümünden sonra yerine Harunurreşid (786-809) geçmiştir. Bunun devrinde Bağdat savet, şevket ve ikbal devirlerini yaşamış, ilim ve irfanın gelişmesine azamî önem verilmiştir. Dicle'nin sol tarafında bir saray yaptırmıştır.

Harunurreşid'den sonra oğulları sıra ile:

Emin (809—813), Memun (813—833), Mu'tasım (833—842) halife olmuşlardır.

EMIN ve Memun arasında hilâfet kavgası başlamış ve Memun'un kuvvetleri Bağdat'ı muhasara etmişti. Bu sırada şehir birçok tahribata uğramıştı. Emin'in öldürülmesi üzerine halk da Memun'a isyan etmiş ve bu suretle Bağdat şehri iki yıl kadar Abbasi emirlerinden İbrahim bin El-Mehdi'nin hakimiyeti altında kalmıştır. Fakat askerlerinin ihaneti karşısında tekrar idareyi Memun'a vermek mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu arada yapılan savaşta El-Hud ve Mansur sarayları yıkılmış olduğundan halife Memun, Bermekilerin sarayına yerleşmişti.

Memun, Bağdat'ı ilim ve irfan merkezi haline getirmiş, mutezile mezhebini devletin resmi mezhebi olarak kabul etmiştir.

Halife Mutasım zamanında da Türklerden müteşekkil 70.000 kişilik bir kuvvet Bağdat'a yakın bir yerde, Samarra kasabasına yerleştirilmiş ve bu suretle burası hilâfetin merkezi olmuştur. Bağdat ise kendi haline bırakılmıştı. Aradan yarım asır geçmesine rağmen, Bağdat gene eski halini muhafaza etmiştir.

Mutasım'dan sonra Memun'un hafidi Vasık (842—847) geçmiş ve bundan sonra Abbasi devleti sukût devresine girmiştir. Bu devre içinde 28 halife gelmiştir.

Vasık'tan sonra gelen Mütevekkil (847—861), Mutezile mezhebinin ve serbest düşüncenin aleyhinde işe başlaması üzerine Abbasi devletinin bir an önce inkırazına yol açmış olmasından dolayı halifelikten çıkarılmış ve katledilmişti. Yerine oğlu Muntasır (861—862) geçmişti.

Halife Mutemud 892 tarihinde hükümet merkezini Bağdat'a nakletmişti.

SON Abbasi halifesi Mutasım (1242—1258) ın hilâfetinin son yılında Bağdat, Hulâgü tarafından zapt edilmiş, halife bir çuval içine konularak, atların ayakları altında öldürülmüştü. Tarihi Bağdat şehri 40 gün yağma edilmiş ve sonra da bazı binalar yakılmıştı.

Bundan sonra Bağdat 1340 senesine kadar Irak-ı Arabın eyalet merkezi olmak üzere İlhahlara tabi

olmuştur. 1327 tarihinde İbni Batuta, Bağdat'ı ziyaret etmiş ve şehir hakkında geniş malûmat vermiştir. Daha sonra Mağdat sıra ile Celâyirci soyuna geçmiş, 1410 tarihine kadar devam etmiştir. İki defa Timurlenk'in istilasına uğramıştır. Timurlenk'in ölümünden sonra Bağdat tekrar Celâyir sülâlesinden Sultan Ahmed'e geçmiş ve şehir onarılmak suretiyle eski haline getirilmiştir. Fakat bu zat Karakoyunluların emiri tarafından öldürülmüş, burası Karakoyunluların hakimiyeti altına girmiştir. Fakat 1464 tarihinde Karakoyunlular, Akkoyunlulara mağlûp olmuş, 1508 tarihine kadar burası Akkoyunluların elinde kalmıştır. Bu tarihten sonra Bağdat, Safevilerin hamisi olan Şah İsmail'in idaresine girmiştir.

1534 tarihinde Kanuni devrinde Bağdat'ın zaptı düşünülmüş, Vezir-i Azam, bir ordu ile Bağdat üzerine yürümüş; Bağdat muhafızı Mehmet Bey, maiyetindeki mevcut askerle kaçmıştı. Şehrin yağma yapılmaması için kapıları kapatılmış, anahtarları ise âlemdarı eliyle padişah Kanuni'ye getirilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman, vezir-i azamı, azamî derecede ihsana garketmiş, 20.000 altın hediye vermişti.

Kanuni, Bağdat'ta 4 ay kalmış, bu esnada "tahrir-i emlak" usulünü icra ettirmiştir. Hazreti Ali ve Hazreti Hüseyin'in merkadlarını ziyaret etmiş, İmam-ı Azam Hazretlerinin türbesini yaptırmıştır.

Diyarbakır sabık Sancak Beyi Süleyman Paşayı da Bağdat valisi tayin etmiş ve yeteri kadar asker bırakmıştır.

1638 tarihinde Bağdat, üçüncü defa olarak Padişat Murat IV. tarafından muhasara edilmiş, çetin savaşlar yapılmış ve bu arada Sadrazam Tayyar Mehmet Paşa, bu savaşta şehit düşmüş ve şehir de teslim alınmıştır.

BAĞDAT seferinde ordunun içinde bulunan Genç Osman'ın göstermiş olduğu kahramanlık dillere destan olmuştur. Bağdat'ta Türk şehitliğinde yatmakta olan Genç Osman'ın kabir taşında; 9 Teşrinisani 1630 tarihinde 17 yaşında şehit düştüğü yazılıdır.

Sandukının üzerinde aşağıdaki manzume yer almaktadır.

Genç Osman geliyor alaylı handan
Kılıcı kabzası görünmez kandan
Bir cuma vaktinde kale kapısı
Allah Allah, deyip geçti Genç Osman

Sultan Murad der Osman göreyim
Nasıl yigitmiş ben de bileyim
Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
Vezirliğe şayestedir Genç Osman

İbtida Bağdat'ta sefer olanda
Atladı hendeği geçti Genç Osman
Vuruldu sancaktarı kaptı sancağı
İletti birden Genç Osman

Kul Mustafa karakolda gezerken
Gülle kurşun yağmur gibi yağarken
Koca Bağdat toplar seni döğerken
Şehidlere serdar oldu Genç Osman

Büyük bir hezimete uğrayan İranlılar neticede 1639 Kasrı Şirin antlaşmasını imza etmişlerdir. Birinci Cihan Savaşının sonuna kadar Bağdat ve civarında hiç bir hadise çıkmamıştır.

Bağdat şehrinin asıl gelişmesi Osmanlı Devleti zamanında Mithat Paşa'nın valiliği (1869 - 1872) sırasında başlamıştır. Eski surlar yıkılmış, yeniden geniş caddeler açılmış ve okul, hastahane binaları yapılmıştır. Bağdat vilâyeti 3 sancak 14 kaza ve 21 nahiyeye ayrılmıştır. Sancak Bağdat, Hille ve Kerbelâ olup merkezi Bağdat olmuştur.

Mithat Paşa'nın valiliğinden sonra Bağdat'ta 1914 Birinci Cihan Savaşına kadar belediyeçilik yönünden esaslı bir faaliyet gösterilememiştir.

1918 yılına kadar Irak, vilayet merkezi Bağdat olmak üzere Osmanlı Devletinin hakimiyetinde kalmıştır.

1920 tarihinde Irak'ın istiklâl alması hasebiyle merkezi olan Bağdat, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmıştır.

Bağdat tarih boyunca birçok hadiselerle sahne olduğu gibi zaman zaman ilim, irfan merkezi de olmuştur. Otuza yakın medrese bina edilmiştir. Bunlar arasında en meşhuru Nizamülmülk'ün tesis ettiği Nizamiye medresesidir. İslâm tarihinin nadir yetiştirdiği büyük şahsiyetler buradan yetişmiştir.

Son zamanlarda Bağdat bilhassa, Faysal II. zamanında Kerh'i tarafında Bağdat-ı Cedid namıyla yeni bir şehir kurulmuştur. Geniş caddeler açılmış her taraf ağaçlandırılmış, çiçeklerle müzeyyen bahçeler meydana getirilmiştir. Birçok okul ve hastane binaları yapılmış, halkın okuma yazmasına, gece kurslarına ve sağlık durumlarına lâzım gelen önem verilmiştir.

Şehir dahilinde Abdülkadir Geylani, İmam Azam, Kâzimiye, Melik, Mercan ve Kerh adını taşıyan camiler vardır. İmam Azam, adını taşıdığı caminin ön kısmında sade bir türbe içinde medfundur. Her hafta Cuma namazından sonra açılır ve ziyaret edilir. Kâzimiye camisi yanında da İmam Yusuf yatmaktadır. Bundan başka şehir dahilinde muhtelif semtlerde Cüneyd Bağdadi, Şibli, Sırrı Sakati, Maruf Kerhi, Ömer Sühreverdî, Hallac-ı Mansur gibi zevat da medfun bulunmaktadır.

Harunürreşid'in zevcesi meşhur Zübeydi'nin türbesi tarihi bir değer taşımaktadır.

Buramın halkı sünni ve şii olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kâzimiye tarafı tamamıyla şiidir. Her iki tarafı birleştiren Dicle üzerinde Melike-i Âliye, Melik Faysal ve Cısrül Eimme gibi muazzam köprüler mevcüddür.

Meşhur Hatip Bağdadi, Bağdat hakkında 14 büyük cilt tutan bir eser yazmıştır.

Hatip Bağdadi'nin ölümünden sonra İbnun Neccar Bedi'de bu meşhur esere zeyl olmak üzere 30 ciltlik bir eser vücuda getirmiştir.

697 tarihinde vefat eden meşhur Şeyh Zahreddin Kazruni'nin "Ravzatul Eziz" ismiyle Bağdat'a dair yazmış olduğu 27 ciltlik eser dillere destan olmuştur.